

TBMM'nin Bilgi Edinme Yollarından Sözlü Soru Önergelerinin Cevaplandırılması

*Mahmut Bülbül**

1. Genel Olarak

Yasama organının görev ve yetkileri, Anayasanın 87. maddesi çerçevesinde temel olarak; parlamenter denetim, kanun yapma ve Meclis işlemleri yapma şeklinde üç ana başlıkta toplanabilir. Parlamenter denetim, TBMM'nin en önemli işlevlerinden biri olup bu yolla yasama organı, hükümeti siyasal, yargısal ve mali açıdan her zaman denetleyebilecektir. Bu sebeple denetim, parlamentolar da önemli bir işleve sahiptir.

Parlamenter denetim, 1961 Anayasasında "Parlamenter denetim yolları", 1982 Anayasasında ise "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgi edinme ve denetim yolları" ana başlığı altında düzenlenmiştir. Parlamenter bilgi edinme yollarından soru, ilk olarak 1924 Anayasasının 22. maddesinde;

"Soru, gensoru ve Meclis soruşturması Meclisin yetkilerinden olup bunların nasıl yapılacağı İçtüzükte gösterilir."

hükmüyle düzenlenmiştir. 1961 Anayasasının 88. maddesinde de yer verilen sorunun tanımı, ilk kez 1982 Anayasasının 98. maddesinin ikinci fıkrasında yapılmıştır. Anılan Anayasa hükmü gereği,

"soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü ve yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir."

şeklinde tanımlanmıştır.

* Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü Uzman Yardımcısı.
e-posta: mahmut.bulbul@tbmm.gov.tr

1982 Anayasasının 98. maddesinin son fıkrasında;

“Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.”

hükmü yer almaktadır. 1982 Anayasasının bu amir hükmü karşısında, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 96. maddesiyle;

“Soru, kısa, gerekçesiz ve kişisel görüş ileri sürülmeksizin; kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermeyen bir önerge ile hükümet adına cevaplandırılmak üzere, başbakan veya bir bakandan açık ve belli konular hakkında bilgi istemekten ibarettir.”

şeklinde daha geniş bir tanıma kavuşturulmuştur.

Soru, bilgi edinme araçlarından biri olmakla birlikte, hiç kuşkusuz hükümetin veya bakanlardan birinin uyarılması bakımından önemli rol oynayan siyasi bir denetim şeklidir.¹ Bu denetim, iktidarı kullanan hükümetten somut bilgi almak ve konuyu hem hükümetin hemde kamuoyunun bilgisine sunarak sorunları gidermeye yöneliktir. Ayrıca soru, kamuoyunda tartışma zemini oluşturulmasını, hükümetin aksayan yönlerinin ortaya konulmasını, böylece iktidarın kendisine ve politikalarına şekil vermesini sağlar. Ancak Anayasanın 98. maddesinin başlığı ve içtüzüğü'nün 96. maddesinde soru için açıkça, “ bilgi istemekten ibaret” ifadesinin kullanılmasından, soru yönteminde bilgi edinmenin asıl, denetim fonksiyonunun tali olduğu sonucu çıkarılabilir.

Soru önergeleri, yazılı ve sözlü olmak üzere iki kısma ayrılır. Her iki soru çeşiti de, verilmiş şekilleri bakımından benzerlik gösterir² ve Başkanlıkça aynı kriterler gözetilerek işleme alınırlar. Ancak cevaplandırılması bakımından birbirinden farklılık arzederler. Bu incelemede sözlü soruların cevaplandırılması çeşitli yönleriyle ele alınacak ve uygulamada karşılaşılan sorunlar için çözüm önerileri sunulacaktır.

Sözlü soru, Bakanlar Kurulunun siyasal sorumluluğu kapsamındaki faaliyetleri dolayısıyla, bir milletvekili tarafından işletilebilen, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda açıklama yapılmasına olanak sağlayan ve yapılan açıklama üzerine önerge sahibi ile muhatap bakan arasında bir diyalog ortamı oluşturan bir bilgi edinme aracıdır. Sözlü soruların yazılı sorulardan farkı cevaplandırılış

¹ Mehmet Pontul/Bekir Sıtkı Yalçın, Türk Parlamento Hukukunda İkinci Meclisler, Cumhuriyet Senatosu Vakfı Yayınları, s. 160.

² Sözlü ve yazılı soruların, verilmiş şekilleri bakımından tek farkı sözlü soruların 100 kelimeyi geçememesidir. (TBMM İçtüzüğü mad. 96/1) Sözlü sorular Genel Kurulda okunmaktadır. Bu hükümle, sözlü soruların görüşülmesi sırasında Genel Kurulda çok fazla zaman harcanmasının önüne geçmek amaçlanmıştır.

şeklidir. Bu tür önergeler Genel Kurulda icra organı tarafından doğrudan veya vekaleten ancak sözlü olarak cevaplandırılırlar. Bu şekilde, önergelere verilen cevaplar ile sorular arasında doğrudan bir birliktelik sağlanmakta ve sonuca ulaşılmaya çalışılmaktadır.

1.2. Sözlü Soru Önergelerinin Verilmesi

Parlamentar bilgi edinme yollarından olan sorunun kimler tarafından ve nasıl işletilebileceği Anayasanın 98. maddesinin son fıkrasına dayanılarak içtüzüğün 96. maddesinde düzenlenmiştir.

İçtüzüğün 96. maddesi ile müessesenin işletilme yöntemi açıkça “soru; ... bir önerge ile ... bilgi istemektir.” şeklinde belirlenmiştir. Buna göre soru bir “önerge” ile işletilebilir. Başka bir ifade ile bu kapsamda mündemiç bilgiyi “sözlü olarak” isteme imkanı bulunmamaktadır. İçtüzük, soru müessesesi aracılığıyla istemin formu/şekli olarak “önerge”yi esas aldığı gibi bu konuda sözlü soru veya yazılı soru arasında bir ayrıma gitmemiştir.

Aynı maddenin ikinci fıkrası “soru önergesi, sadece bir milletvekili tarafından imzalanır ve Başkanlığa verilir.” şeklindedir. Bu hükümden de anlaşılacağı üzere soru önergeleri sadece bir milletvekili tarafından verilir. Bir başka ifade ile soru müessesesi milletvekillerine tanınmış bireysel bir haktır. Bir siyasi parti grubu adına veya birden fazla milletvekilinin ortak imzasıyla soru önergesi verilemez. Aynı kural hem sözlü soru önergesi hem de yazılı soru önergesi için geçerlidir.

Sözlü soru önergeleri şekil ve esas yönünden İçtüzük gereğince bazı özellikler taşımak zorundadır.

— Şekil bakımından;

- a) Yüz kelimeyi geçmemelidir.
- b) Herhangi bir belge eklenmemelidir.
- c) Başbakan veya tek bir bakana yöneltilmesi gerekir.
- d) TBMM Başkanlığına hitaben verilmesi gerekir.

— Esas bakımından;

- a) Kısa, gerekçesiz ve kişisel görüş ileri sürülmeksizin verilmesi gerekir.
- b) Kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermemelidir.

c) Başka bir kaynaktan kolayca öğrenilmesi mümkün olan konulardan oluşmamalıdır.

d) Tek amacı istişare sağlamaktan ibaret konuları içermemelidir.

e) Konusunun, evvelce Başkanlığa verilmiş gensoru önergesiyle aynı olmaması gerekir.

Başkanlıkça, içtüzükte belirtilen nitelikler yönünden incelendikten sonra içtüzüğe uygun olan soru önergeleri gelen kağıtlar listesinde³ yayımlanarak işleme alınırlar ve Başbakanlığa ve ait olduğu bakanlığa gönderilirler.

1.3. Sözlü Soru Önergelerinin Hükümsüz Kalması ve Geri Alınması

Soru önergeleri, verildiği yasama dönemi içinde geçerlilik taşır. Bu nedenle yasama dönemi sonunda İçtüzüğün 77. maddesine⁴ bağlı olarak hükümsüz olur ve kadük listesinde⁵ yayımlanırlar. Sözlü soru önergelerinin hükümsüz olması önergenin ancak dönem sonunda ya gündemde ya da işlemde bulunması halinde mümkündür. Bir başka ifade ile yasama döneminin sona ermesine rağmen henüz cevaplandırılmamış soru önergeleri resen hükümsüz kalır.

Soru önergeleri cevaplanana kadar her zaman önerge sahibi milletvekilleri tarafından geri alınabilir. Sözlü soru önergelerinin geri alınması iki halde karşımıza çıkmaktadır.

- Sözlü soru önergeleri işlemde iken milletvekili tarafından geri alınabilir. Sözlü soru önergeleri Meclis Başkanlığına verilmesinden gündeme alınmaya kadar işlemde bulunurlar. İşlemde bulunan soru önergeleri milletvekili tarafından bir dilekçeyle⁶ geri alınır. Önerge Başbakanlığa ve ilgili bakanlığa gönderilmemiş ise herhangi bir işleme gerek kalmadan

³ *Gelen kağıtlar listesi*: Başkanlığa gelen kanun tasarısı ve teklifleri, resmî tezkereler ve komisyon raporları ile soru, genel görüşme, Meclis araştırması, Meclis soruşturması ve gensoru önergelerinin yayımlandığı belgedir. Gelen kağıtlar, tatil rastlamadığı takdirde, cumartesi ve pazar hariç, her gün yayımlanır, Meclis içerisinde plazma ekranda ilan edilir ve ilk birleşim tutanağına eklenir.

⁴ TBMM İçtüzüğü madde 77 — “Bir yasama döneminde sonuçlandırılmamış kanun tasarısı ve teklifleri hükümsüz sayılır. Ancak, Hükümet veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri bu tasarısı veya teklifleri yenileyebilirler. / Yasama dönemi başında, önceki dönemde verilmiş soru, Meclis araştırması, genel görüşme ve gensoru önergeleri hükümsüz sayılır.”

⁵ *Kadük listesi*: Yasama dönemi sonunda hükümsüz kalan ve yeni dönemde haklarında resen herhangi bir işlem yapılmayan yasama ve denetim işlerinin yayımlandığı listesidir.

⁶ Uygulamada geri alma önergesi yerine, geri alma dilekçesi ifadesi kullanılmaktadır. Sözlü soru, önerge ile harekete geçirilir. Kanımızca sözlü soru önergelerinin genel hukuk kaidelerinden usulde ve şekilde paralellik ilkesi gereğince önerge ile geri alınması gerekir. Bu sebeple geri alma dilekçesi yerine geri alma önergesi ifadesinin kullanılması daha yerinde olacaktır.

geri alma Başkanlıkça uygulanır. Ancak önerge Başbakanlığa ve ilgili bakanlığa gönderilmiş ve henüz gündeme girmemiş ise geri alma işlemi muhatap Başbakanlığa veya ilgili bakanlığa bir yazı ile bildirilir ve gelen kağıtlarda ilan edilir.

- Sözlü soru önergelerinin gündeme alma işleminden sonra da soru önergeleri geri alınabilir. Gündemde bulunan soru önergeleri milletvekili tarafından bir dilekçeyle geri alınır. Kural olarak geri alma dilekçesi gereksiz olmalıdır. Gündeme giren soru önergelerinin geri alınması halinde geri alma dilekçesi Genel Kurulda bilgiye sunulur. Önerge gündemden çıkartılır. Geri almanın Genel Kurulda okunmasından itibaren geri alma işlemi muhatap Başbakanlığa veya ilgili bakanlığa bir yazı ile bildirilir.

Uygulamada geri alma işlemine daha çok sözlü soru önergelerine yazılı cevap verildiği hallerde rastlanmaktadır. (Bkz. başlık 7)

2. Sözlü Soru Önergelerinin Cevaplandırılması

TBMM İçtüzüğü'nün 98. maddesinde belirtildiği üzere, sözlü soru önergeleri, önergenin Başbakanlığa veya ait olduğu bakanlığa sevk tarihinden itibaren beş gün sonra gündeme alınır. Gündemdeki sıra, önergelerin Başkanlığa geliş tarihlerine göre belirlenir. Gündeme alınan sözlü soru önergeleri gündem sıralarına göre TBMM Genel Kurulunda cevaplandırılır.⁷

TBMM İçtüzüğü'nün 98. maddesinin ikinci fıkrası gereğince, sözlü soru önergelerinin cevaplandırılması için; Anayasa, kanun ve İçtüzük gereği zorunluluklar hariç olmak üzere, haftanın en az iki gününde, birleşimin başında ve birer saatten az olmamak şartıyla, Danışma Kurulunun önerisi ve Genel Kurulun onayı ile belli bir süre ayrılır.

İçtüzüğün bu hükmü karşısında Genel Kurulun, 11.12.2002 tarihli 8. Birleşimde Genel Kurulun toplantı günlerinden salı gününün denetim konularına ayrılarak, salı ve çarşamba günlerinde birleşimin başında bir saat süreyle sözlü

⁷ İspanya Parlamentosu Temsilciler Meclisi İçtüzüğünde, sözlü sorular, Genel Kurulda veya komisyonda cevaplanmaktadır. Sözlü soru önergesinin Genel Kurulda cevaplandırılması isteniyorsa bunun açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Genel Kurulda bir üye sadece bir soru sorabilir. Meclis Başkanı, Danışma Kurulu ile istişare ederek o hafta kaç sorunun cevaplanacağına karar vermektedir. Belirlenen toplam soru sayısı gruplara dağıtılır. Genel Kurulda önce Başbakan daha sonra yaş kademelerine göre bakanlar soruları cevaplandırılır. (İrfan Neziroğlu, "İspanya Parlamentosunda Yasama Uygulamaları", Yasama Dergisi, S. 1, s. 140)

⁸ Her yasama döneminin başında, Genel Kurul gündemini bu şekilde tanzim eden bir Danışma Kurulu önerisinin kabul edildiği görülmektedir.

soruların görüşülmesine yönelik Danışma Kurulu önerisi kabul edilmiştir.⁸ Alınan bu karar, aksi yönde bir Danışma Kurulu veya grup önerisi Genel Kurulca kabul edilmediği müddetçe uygulanmaktadır.⁹ Uygulamada kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülme yoğunluğu sebep gösterilerek, sık sık Danışma Kurulu veya grup önerisiyle sözlü soruların görüşülmemesine Genel Kurulca karar verilmektedir.¹⁰ Bu durum parlamenter denetim araçlarının tam olarak kullanılmasına engel olmaktadır. Parlamenter demokrasilerde parlamentonun en önemli işlevlerinden birisinin parlamenter denetim yolu olduğu düşünülürse, bu denetim yollarının kullanılmaması veya aksak bir şekilde işletilmesi yasama ve yürütme arasındaki dengeyi yürütme lehine bozarak sistemin özüne zarar verecektir.

Kural olarak sözlü soru önergeleri, gündemdeki sıralarına göre cevaplandırılırlar. Gündemin arka sıralarında bulunan bir soru önergesinin öncelikle cevaplandırılması içtüzükte düzenlenen istisnalar dışında mümkün değildir. Bu istisnalara ilerde değinilecektir.

Genel Kurul'da sözlü soru önergelerinin görüşülmeye başlanması üzerine oturumu yöneten Başkan gündemin ilk sırasındaki soru önergesinin özetini okuyarak bakanın Genel Kurulda bulunup bulunmadığını kontrol eder; bulunuyorsa cevaplandırıp cevaplandırmayacağını sorar. Soru önergesi bakan tarafından cevaplandırılacaksa öncelikle katip üye tarafından önerge metninin tamamı okunur.¹¹ Sözlü soru önergesinin okunmasından sonra Başkan tarafından muhatap bakan kürsüye davet edilir. Bakanın hükümet adına vereceği cevabın süresi beş dakikayı geçemez. Bu cevap üzerine soru sahibi, yerinden, konu ile ilgili olarak müphem kalmış noktalarda çok kısa bir ek açıklama isteyebilir.¹²

⁹ 22. dönem dördüncü yasama yılında sözlü soru önergeleri, toplam 9 birleşimde cevaplanırken, 27 kez Danışma Kurulu veya grup önerisinin Genel Kurulda kabul edilmesiyle görüşülme kararı alınmıştır.

¹⁰ TBMM'nin 21/2/1989 tarihli 61. birleşiminde, İzmir Milletvekili Turan Bayazıt (6/22) esas numaralı sözlü soru önergesini geri almıştır. Geri alma önergeleri kısa ve gerekçesiz olması gerekirken, önergeye kısa bir gerekçe eklenmiştir. Gerekçe Genel Kurulda okunmuştur. İzmir Milletvekili Turan Bayazıt, geri alma gerekçesinde "16 Şubat 1988 tarihinde gündeme alınan '3392 sayılı yasa ile kurulan ilçeler' hakkındaki (6/22) sayılı sözlü soru önergem bugün iki yaşına basmıştır. Aradan geçen süre içinde cevaplandırılmamasının nedeni, iktidar grubunun, haftanın bir gününü denetlemeye ayırmak suretiyle muhalefetin denetleme hak ve görevini engellemesidir. ... inancım odur ki, alışkanlık haline getirilen ara vermeler olmasa ve Genel Kurul yasama çalışmalarını buna ayrılan günlerin birkaç saatiyle yetinmeyerek yerine getirirse denetleme işlevi de sağlıklı bir şekilde yürüyebilecektir. Kaldı ki iktidar grubu arzu ettiği takdirde, bekleyen tüm sözlü soruların en çok 2 birleşimde cevaplandırılacağı bir gerçektir..." şeklinde ifade ettiği görüşleriyle konuyu işlemiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 18.D, 2.YY, 23.C, B:61, 21/2/1989, s. 230)

¹¹ Sözlü soru önergesinin yüz kelimeyi geçmemesinin önemi burada ortaya çıkmakta olup kısıtlı bir sürede daha fazla soru önergesinin cevaplanmasına olanak sağlanmış olacaktır.

¹² Bu ek açıklama isteğine yönelik sorular, kelime veya süre sınırının belirlenmemiş olması nedeniyle çok uzun olabilmektedir. Sözlü soru önergelerindeki özel durum gereği, kısıtlı sürede daha fazla soru önergesinin cevaplanmasına olanak sağlayan mantık burada da geçerlilik kazanmalı ve milletvekiline yalnızca birkaç dakikalık süre tanınmalıdır.

Bu ek açıklamayı sadece cevaplandırılan soru önergesinin sahibi isteyebilir.¹³ Muhatap bakan, burada konuyla ilgili ek açıklama talebini o sırada cevaplandırabilir veya daha sonra yazılı bir cevap vereceğini belirtebilir. Ek açıklama talebine hükümet adına verilecek cevapla görüşme tamamlanır. İkinci cevap süresi de beş dakikayı geçemez. (İçtüzük madde 98/3)

Hükümet adına cevap vermek için söz alan bakan; gündemde bulunan sözlü soru önergelerinden birden fazlasını sıra gözetmeden cevaplayabilir. Bu hakkını kullanmak isteyen bakan, önceden (birleşimin başında), birleşimi yöneten Başkana isteğini bildirir.¹⁴ Ancak cevaplandırılacak önergelerin ilkinin görüşme sırasının gelmesi şarttır. Başkan bu isteği birleşimi açtıktan sonra derhal Genel Kurula duyurur.¹⁵ Bu duyuru işlemi “Başkanlığın Genel Kurula sunuşları” kısmında veya “sözlü sorular” kısmına geçildikten sonra olmak üzere iki şekilde uygulanabilmektedir. Sırası geldiğinde, Başkanın talimatı doğrultusunda, soru önerge metninin tamamı katip üye tarafından gündem sırasına göre okunur. Soru önergelerinin okunmasından sonra önergeleri cevaplandıracak olan bakan kürsüye çıkar ve tamamını cevaplandırır. Soru önergelerinin tamamının cevaplanmasını takiben soru önergesi sahiplerinin ek açıklama isteme hakları mevcuttur. Ek açıklama talebine hükümet adına verilecek cevapla sorular cevaplandırılmış olur ve gündemden çıkartılır.

¹³ TBMM'nin 22. dönem 4. yasama yılı, 18/1/2006 tarihli 51. birleşiminde, Sağlık Bakanı tarafından soruların toplu olarak cevaplandırılmasından sonra ek açıklama kapsamında İzmir Milletvekili Vezir Akdemir söz talebinde bulunmuş ancak oturumu yöneten Başkan, “Sayın Vezir Akdemir, siz sisteme girmişsiniz; ama, sorulan sorularla ilgili sizin sorunuz olmadığı için, açıklama isteme hakkınız da yok. Onun için söz veremeyeceğim.” diyerek söz talebini geri çevirmiştir.

TBMM'nin 20. dönem 2. yasama yılı, 30/4/1997 tarihli 87. birleşiminde Devlet Bakanı tarafından İzmir Milletvekili Zerrin Yenice'ye ait (6/321) esas numaralı soru önergesinin cevaplandırılmasından sonra ek açıklama kapsamında İçel Milletvekili Oya Araslı söz talebinde bulunmuş ancak oturumu yöneten Başkan, “ Sayın Grup Başkanvekili, biliyorsunuz şu anda sözlü soruların görüşmesine başlamış bulunuyoruz. Bu aşamada, bu tarzda bir soruyu Hükümete yöneltebilmem mümkün değil. Soru sahibi Genel Kurul salonunda olsaydı, bu tarzda bir soru yöneltme imkânı vardı. Başka müzakerelere benzemiyor; onun için, bu sorunuzu Hükümete yöneltemeyeceğim.” diyerek söz talebini geri çevirmiştir.

¹⁴ “Muhatap bakan ilgili soru önergelerinin gündemdeki sıralarını belirterek bir dilekçe verir. Bu dilekçe dikkate alınarak sözlü soru önergeleri cevaplandırılır. Örnek bir dilekçe: (22.dönem 3.yasama yılı, 8/3/2005 tarihli 67. birleşim)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Gündemin Sözlü Sorular kısmının 1, 2, 10, ..., 483 ve 520'nci sıralarıdaki soruları birlikte cevaplandırmak istiyorum.

Gereğini arz ederim.

Ali Babacan

Devlet Bakanı”

¹⁵ TBMM İçtüzüğü madde 98/5. Burada Genel Kurula duyurulmasındaki kasıt milletvekillerini bilgilendirmektir. Amaç, milletvekillerinin gündemin geri sıralarındaki sorularının cevaplandırılacağını bilerek ona göre hareket etmesine olanak sağlamaktır. Yukarıdaki örnek dilekçe doğrultusunda Başkanın açıklaması:

“Sayın Milletvekilleri,

Devlet Bakanı Sayın Ali Babacan, Gündemin Sözlü Sorular kısmının 1, 2, 10, ..., 483 ve 520 nci sıralarındaki soruları birlikte cevaplandırmak istemişlerdir.

Sayın Bakanın bu istemini sırası geldiğinde yerine getireceğim.” (22.dönem 3.yasama yılı, 8/3/2005 tarihli 67. birleşim)

Kural olarak gündemdeki soru önergelerinin bir sıra izlenerek, ayrı ve açıkça cevaplandırılması gerekir. Ancak konuları aynı olan sözlü soru önergeleri bakan tarafından birleştirilerek cevaplandırılabilir.¹⁶

3. Cevapların Taşınması Gereken Nitelikler

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde cevapların taşınması gereken nitelikler konusunda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak Genel Kurul çalışmalarındaki teamül, genel hukuk kaideleri ve içtüzük hükümleri çerçevesinde cevapların esas ve şekil bakımından taşınması gereken bazı unsurlar vardır. Şekilsel olarak İçtüzükte süre haricinde açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Cevapların, beş dakikalık cevaplandırılma süresi ve ek olarak ikinci beş dakikalık cevaplandırılma süresi ile beraber on dakikalık toplam süreyi aşmaması gerekmektedir.

Soru önergelerinin cevaplandırılmasında esasa ilişkin şartlar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

3.1. Cevapların, hukuka, ahlaka, adaba, kanuna ve Anayasaya aykırı ifadeler içermemesi gerekmektedir. Cevaplar, bir şahsa yönelik, sövme veya hakaret sayılabilecek suç niteliğindeki ifadeler taşımamalıdır. Anayasadaki açık hüküm karşısında, suçluluğu hükmen sabit olmadığı halde bir şahsa suç isnat edici söylemleri içermemesi gerekmektedir.

3.2. Cevaplandırma işlemi yapan hatibin ve ek açıklama talep eden soru sahiplerinin konuşma üslubu, TBMM İçtüzüğü'nün 67. maddesinde ifadesini bulan "kaba ve yaralayıcı" nitelikli olmaması ve İçtüzüğü'nün 69. maddesinde sayılan "sataşmaya" yol açmaması gerekir.¹⁷ Sataşmanın neyi ifade ettiği İçtüzüğü-müzde açıklanmamıştır. Sözlükte ise sataşma, "sataşmak işi" olarak, sataşmak ise "bir kimseyi rahatsız edecek davranışta bulunmak, musallat olmak" olarak tanımlanmıştır.¹⁸ Burada sataşmanın muhatabı milletvekili, bir siyasi parti grubu veya komisyon olabilir. Ayrıca ek açıklama talebi halinde bakan, Başbakan veya hükümet olabilir.¹⁹

¹⁶ TBMM'nin 22. dönem 4. yasama yılı, 18/1/2006 tarihli 51. birleşiminde, Balıkesir Milletvekili Sedat Pekel, Antalya Milletvekili Osman Kaptan ve Aydın Milletvekili Mesut Özakan'ın, sözleşmeli sağlık personeli sınavına ilişkin sözlü soru önergeleri Sağlık Bakanı Recep Akdağ tarafından birlikte cevaplandırılmıştır.

¹⁷ Rauf Bozkurt, Şeref İba, 100 Soruda Parlamento, Türk Hukukunda Parlamento Hukukuna Giriş, 2. Baskı, Ankara, 2004, s. 149.

¹⁸ Türkçe Sözlük, Cilt 2, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998.

¹⁹ TBMM İçtüzüğü madde 69: "Şahsına sataşılacak veya ileri sürmüş olduğu görüşten farklı bir görüş kendisine atfolunan Hükümet, komisyon, siyasî parti grubu veya milletvekilleri, açıklama yapabilir ve cevap verebilir. / Açıklama ve cevaplar için Başkan, aynı oturum içinde olmak üzere söz verme zamanını takdir eder. / Bu suretle söz almak isteyen, ne sebepten dolayı konuşmak istediğini Başkana bildirir. Başkan, söz verip vermemek gerektiğini takdir eder. Başkanlıkça kendisine söz verilmeyen kimse direnirse, Genel Kurul, bu konuda görüşmesiz ve işaret oyuyla karar verir."

Sataşma dolayısıyla yapılacak açıklama ve verilecek cevapların, İçtüzüğün 69. maddesinin ikinci fıkrası gereğince, aynı oturumda yapılması gerekmektedir. Oturum süresince söz verme zamanının tespiti ise Başkanın takdirindedir. Sataşma soru sahibi milletvekiline veya bakana (hükümet) yönelik ise Başkan ayrıca bir süre vermeyip soru-cevap kısmında bu hakkı tanıyabilir; soru sahibi olmayan milletvekiline veya gruba yönelik ise İçtüzüğün 69. maddesi gereğince işlem yapılabilir.

3.3. Gündeme alınan sözlü soru önergeleri gündemdeki sıralarına göre cevaplandırılmaktadır. Bu durum önergenin uzun bir müddet gündemde kalabilmesine yol açmaktadır. Uzun bir zaman aralığı içerisinde gündemde kalan soru önergeleri için en büyük handikap güncellik sorunudur. Hem sözlü soru önergeleri, hem de cevaplar bakımından güncellik önemli bir sorun teşkil etmektedir. Belirli bir zamanla sınırlandırılan, spesifik bir olayı kurgulayan veya konusunun artık mevcudiyeti bulunmayan soru önergeleri güncelliğini kaybetmektedir. Örnek olarak;

- olası bir Irak savaşına ilişkin sözlü soru önergesine savaş bittikten daha sonra cevap verilmiş olması,²⁰
- bir kurumda yapılan atamalara ilişkin soru önergesinin kurum kapatıldıktan sonra cevaplandırılmış olması,
- güncel olaylara ilişkin soru önergelerin güncelliğini kaybetmiş olmasına rağmen hala gündemde bulunması,²¹
- bir ile ayrılan bütçe ödeneğine ilişkin sözlü soru önergesinin, bütçe yılı tamamlanmış olmasına rağmen hala gündemde bulunması.²²

Bu gibi soru önergeleri, resmi olarak cevaplandırılmış veya cevaplandırılacak olsa bile gerçek manada bir anlam ifade etmeyecek ve bilgi edinme ve denetimin bir aracı olan soru ile istenilen amaca ulaşılmamış olacaktır.

Bakanlık içerisinde soru önergelerinin cevapları belli bir birim tarafından hazırlanır. Bu birim konu hakkında ilgili birimlerden bilgi toplayarak bakana

²⁰ 22. dönem içerisinde, 28/2/2003 tarihli Ankara Milletvekili Yakup Kepenek'in (6/253) esas numaralı, olası Irak savaşında yaşanabilecek saldırılardan korunmak için ne gibi önlemler alındığına ilişkin Başbakan'dan sözlü soru önergesi, savaş bittikten sonra TBMM'nin 22/7/2003 tarihli 109. birleşiminde İçişleri Bakanı tarafından cevaplandırılmıştır. İçişleri Bakanı cevabında, "Irak bunalımı, Irak Savaşı artık çok geride kaldı. Sayın Kepenek'in soru önergesinde, Irak bölümü çıkarıldığı zaman, halen güncelliğini koruyan bazı konular bulunduğunu da hemen belirtmeliyim..." demek suretiyle konuya değinmiştir.

²¹ 22. dönemde, 14/5/2004 tarihli Hatay Milletvekili Züheyir Amber'in son günlerdeki ekonomik dalgalanmaya ilişkin (6/1114) esas numaralı sözlü soru önergesi güncelliğini kaybetmiş olsa bile hala gündemde bulunmaktadır.

²² 22. dönem içerisinde, 3/1/2005 tarihli Iğdır Milletvekili Dursun Akdemir'in (6/1392) esas numaralı, 2005 mali yıl bütçesinden Iğdır iline ayrılan ödenek miktarına ilişkin sözlü soru önergesi 28/11/2006 tarihi itibarıyla halen TBMM gündeminde yer almaktadır.

sunar. Bakana sunulan soru önergesinin cevabı gündem sırası geldiği takdirde önergenin cevaplanmasında esas veriyi teşkil eder. Ancak önergeye gündemdeki yeri münasebeti ile çok uzun bir zaman sonucunda sıra gelir ise hazırlanan cevap güncelliğini kısmen veya tamamen kaybetmiş olabilir. Böyle bir sonucun doğmaması için ilgili bakanlıklar tarafından TBMM Gündemi sürekli takip edilmeli ve cevap metinleri güncellenerek bakana sunulmalıdır.

Sözlü soru önergelerindeki ve cevaplardaki güncellik problemini çözenin birincil yolu içtüzük hükmüne bağlı kalarak haftanın bir gününü, erteleme yapmadan önergelerin cevaplandırılmasına ayırmaktır. İkincil olarak, sözlü soruya konu sınırlaması getirmek, son olarak sözlü soru önergelerine yazılı cevabı içtüzük hükmü haline getirerek etkinleştirmektir. Bu konuya incelemenin ilerleyen bölümlerinde değinilecektir.

3.4. Sözlü soru önergelerinin, Genel Kurulda, dolayısıyla kamuoyu önünde görüşülüyor olması cevabın içeriğinin soru önergesi ile paralellik taşımasını daha önemli kılmaktadır. Ancak bazen cevabın içeriği ile soru önergesinin konusu birbiri ile örtüşmeyebilir. İçtüzük, bu konuda, Meclis Başkanlığına herhangi bir yetki tanımamıştır. Meclis Başkanlığına cevabın içeriği ile ilgili yetki verilmesinin gerekçesi de, kanımızca soru önergelerinin cevaplandırma zorunluluğunun bulunmamasından veya cevaplandırmama yaptırımının caydırıcılıktan uzak olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak cevabın içeriğinin sorulan soruyu karşılayıp karşılamadığını bizzat soru sahibi milletvekili dile getirebilir ve buna rağmen cevap alamıyorsa sorusunu yenileyebilir.

4. Sözlü Soru Önergelerini Cevaplayan Taraf

Soru önergeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına hitaben yazılmakta ve yalnızca Başbakana veya bir bakana yöneltilmektedir. Kural olarak soru önergesinin muhatabı, hükümet adına Başbakan veya bir bakandır. Uygulamada Başbakana yöneltilen sözlü soru önergeleri, Başbakan yardımcıları veya görev alanıyla ilgili veya ilgisiz bir bakan tarafından cevaplandırılabilir. ²³ Bir bakana yöneltilen sorularda ise ilgili bakan veya vekalet bıraktığı herhangi bir bakan önergeyi cevaplandırmaktadır. Soru önergeleri Başbakanın veya bakanın şahsı dikkate alınarak yöneltilmeyip bakanlığın görev alanı baz alınarak sorulmaktadır. ²⁴

²³ 22. dönem içerisinde (6/397) esas numaralı, İzmir Milletvekili Ahmet Ersin'in Balçova jeotermal merkezi ısıtma sisteminin yapımına ilişkin Başbakandan sözlü soru önergesi, İçişleri Bakanı tarafından cevaplandırılmıştır.

²⁴ 11/1/1988 tarihinde, Balıkesir Milletvekili Önder Kırılı, Millî Savunma Bakanı Ercan Vuralhan tarafından yanıtlanması dileğiyle Dışişleri Bakanlığında idari Daire Başkanı olduğu dönemde yapılan zirhli araç ve

Bir bakanın görevden ayrılması durumunda o bakana ait soru önermelerini yeni atanan bakan cevaplandırmaktadır.²⁵ Örnek olarak, 59. hükümetteki Devlet Eski Bakanı Güldal Akşit'e yöneltilen sözlü soru önermeleri, yerine atanan Devlet Bakanı Nimet Çubukçu tarafından cevaplandırılmıştır.²⁶

TBMM Başkanlığı, bir milletvekilinin birbirinin tıpa tıp aynı olan soru önergesinin birden fazla bakanlığa yöneltilmesi durumunda, soru önergelerinin ya Başbakanlığa yada tek bir bakanlığa yöneltilmesi gerektiği gerekçesiyle işleme almamaktadır.²⁷ Bu uygulama, içtüzüğün 96. maddesinin birinci fıkrasında geçen "Başbakan veya bir bakandan" ibaresinden kaynaklanmaktadır.

Soru önergesinde muhatap olarak gösterilen bakan kendisine yöneltilen soruları cevaplandırmaktadır. Diğer bakanlıklara yöneltilen sorulara vekalet dışında cevap verememektedirler. Ancak soru önergelerinin anayasal bilgi edinme araçlarından biri olması ve konunun açıkça izah edilerek kamuoyunun aydınlatılması gerekliliği, aynı konudaki soru önergelerinin gündem sırası dikkate alınmaksızın cevaplandırılmasını gerektirmektedir. Konuları aynı olmakla beraber birden fazla bakanlığa (farklılaştırılarak) yöneltilen sözlü soru önermeleri bakımından, gündemdeki sırasına göre ilkini cevaplandıran bakanın, gündem sırası gözetmeden bu konuya ilişkin diğer soru önermelerini de cevaplandırmasının mümkün olması gerekir. Burada görev alanıyla ilgili bir konuyu, sözlü soru önergesinde adı geçmeyen bir bakanın cevaplandırması İçtüzüğe aykırı gibi gözükabilir. Ancak TBMM İçtüzüğü'nün 96. maddesi soru kurumunu,

'hükümet adına cevaplandırılmak üzere, başbakan veya bir bakandan açık ve belli konular hakkında bilgi istemekten ibaret'

olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde İçtüzüğün 'sözlü sorunun gündeme alınması ve cevaplandırılması' kenar başlıklı 98. maddesi de, hükümet adına verilecek cevaptan bahsetmektedir. 'Hükümet adına cevap tabirinin' geniş yorumlanarak, siyasal sorumluluğun sahibi hükümetin bir bakanı aynı konudaki kendisine yöneltilmeyen soruları da cevaplayabilmelidir. Bu durum aynı zamanda soru önergelerindeki güncellik sorununu çözmeye yararlı olacaktır. Çünkü gündem sırası gözetmeden birden fazla önergenin cevaplandırılması süreci hızlandıracaktır.

gerek alımlarıyla ilgili iddialara ilişkin sözlü soru önergesi yöneltilmiştir. Meclis Başkanlığı, önerge her ne kadar Ercan Vuralhan ile ilgili bulursa da konu Dışişleri Bakanlığını ilgilendirdiği için soruyu gündemden çıkartmıştır. Başkanlığın bu tutumu üzerine bir usul tartışması açılmıştır. Bu usul tartışmasında konunun Millî Savunma Bakanlığının görev alanına girmediği ve Dışişleri Bakanlığına yöneltilmesi gerektiği kabul edilmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, YY. 1, C. 2, B. 17, 3/2/1988, s. 123-132)

²⁵ Uygulama da soru önergelerinin katip üye tarafından okunması sırasında, önergede görevden ayrılan bakanın adı geçiyor ise sadece unvan okunmakta, isim telafuz edilmemektedir.

²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, YY. 4, C. 108, B. 48, 4/1/2006, s. 182-197.

²⁷ Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü Denetim Bürosu arşivi.

Sorumluluğun sahibi ve soru önergesinin muhatabı hükümet olunca verilen cevaplar da hükümeti bağlayıcı olacaktır. Bu sebeple her bakanın vermiş olduğu cevap hükümetin cevabı olacaktır.

5. Sözlü Soru Önergelerinin Cevaplandırılmasında Kapalı Oturum

Soru, Anayasada belirtilen bilgi edinme ve denetim yollarının spesifik görünümlü aracıdır. Soru önergelerinde esas olan önerge sahibi milletvekilinin aydınlatılmasıdır. Ancak cevaplandırma işlemi Genel Kurulda yapılmakta ve TBMM Televizyonundan canlı olarak yayınlanmaktadır. Bu bağlamda sözlü soru önergelerinin cevaplandırılması sırasında, gizli kalması gereken bilgiler verilecekse, verilen bilgilerin kamuoyunda hemen duyulmamasında iç veya dış politika açısından kamu yararı varsa, kapalı oturum yapılabilir.

TBMM İçtüzüğü, 1996 tarihli kapsamlı değişiklikten önce;

“hükümet üyesi kamu yararı sebebiyle soruya isterse gizli oturumda cevap verebilir.”²⁸

hükmü doğrultusunda gizli oturum yapabilmek yetkisini tanımaktaydı. 1996 tarihli ve 424 sayılı Kararla bu hüküm madde metninden çıkarılmıştır. Bu hükmün madde metninden çıkarılmış olması sözlü soru önergelerinin cevaplandırılması sırasında gizli oturum yapılabilmesine engel teşkil etmemelidir. Çünkü İçtüzüğün ‘kapalı oturumlar’ kenar başlıklı genel hüküm niteliğindeki 70. maddesine dayanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, Başbakanın veya bir bakanın veya bir siyasî parti grubunun, yahut yirmi milletvekilinin yazılı istemi üzerine kapalı oturum yapabilecektir.

Kapalı oturum yapılmasına karar verilirse sözlü soru önergeleri kapalı oturumda cevaplanır. Kapalı oturum yapılmasına gerek duyulmaz ise cevaplandırma işlemleri aleni olarak yapılır. Söz konusu görüşmelerin tutanakları kâtip üyelerce veya Genel Kurul uygun görürse, yeminli stenograflar tarafından tutulur.

Kapalı oturum sırasındaki görüşmeler hakkında, kapalı oturumda bulunanlar ve bulunma hakkına sahip olanlar tarafından hiçbir açıklama yapılamaz. Görüşme tutanakları on yıl boyunca devlet sırrı olarak saklanır.

²⁸ 1973 tarihli ve 584 sayılı kararlı TBMM İçtüzüğü madde 97/6.

6. Sözlü Sorunun Yazılı Soruya Çevrilmesi

Sözlü soru önermeleri gündeme giriş sıralarına göre cevaplandırılırlar. Alınan genel karar ve parlamento teamülü gereğince, kural olarak haftanın en az iki gününde sözlü soru önermeleri cevaplandırılmaktadır. Genel Kurul gündeminde sözlü soru önermelerinin görüşmelerine, birinci sıradan ve gündemdeki sözlü soru önermesinin özeti okunmak suretiyle başlanır. Başkan tarafından özet okunan soruyu cevaplandıracak bakanın bulunmaması veya cevaplandırmak istememesi halinde sözlü soru önermesinin cevaplandırılması ertelenir. Birinci defa ertelenmesinden sonra gündemdeki sözlü soru önermesine ait özeti son kısmına (1) işareti konur.

Sözlü soru önermelerinin cevaplandırıldığı bir sonraki birleşimde tekrar okunan önergeyi, cevaplandıracak bakanın bulunmaması veya cevaplandırmak istememesi sebebiyle ikinci kez ertelenir. İkinci defa ertelenmesinden sonra, gündemde sözlü soru önergesi özeti son kısmına (2) işareti konmaktadır.

TBMM Gündeminde bulunan ve cevaplandırılması iki kez ertelenen soru önergesi, soru önermelerinin cevaplandırıldığı bir sonraki birleşimde tekrar okunur. Genel Kurulda üçüncü defa okunan ancak cevaplandırılmayan sözlü soru önergesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 98. maddesinin altıncı fıkrası gereğince, “*üç birleşim içinde cevaplandırılmayan sözlü sorular yazılı soruya çevrilir*”²⁹, hükmü gereğince yazılı soruya çevrilir.³⁰ Bu işlem Başkanlıkça resen yapılmaktadır.

Sözlü soru önermesinin yazılı soruya çevrilmesi halinde, önerge sahibine talebi halinde beş dakikayı geçmemek üzere söz hakkı verilir. Ancak istemin aynı birleşimde olması şarttır. Sözlü soru önermesinin yazılı soruya çevrilmesiyle birlikte, önerge gündemden çıkarılır ve yazılı soruların tabii olduğu usul doğrultusunda işleme alınır.

Sözlü soru önermesinin yazılı soru önermesine çevrilmesiyle beraber yazılı soru önermeleri için geçerli olan on beş günlük cevaplandırma süresinin başlangıcı da önem taşır. Burada karşımıza iki durum çıkar. İlki Genel Kurulda sözlü sorunun yazılı soruya çevrildiği tarih, ikinci olarak bu durumun Başbakanlık veya ilgili bakanlığa bildirildiği tarihin baz alınmasıdır. Uygulamada sözlü soru

²⁹ Buradaki üç birleşim, sırası gelen soru önermesinin okunduğu ve cevaplanması gerektiği halde cevaplandıracak bakanın hazır bulunmadığı birleşimleri ifade eder.

³⁰ Örnek olarak, Genel Kurulun 4 Ocak 2006 tarihli 48. Birleşiminde, gündemin birinci sırasındaki Balıkesir Milletvekili Sedat Pekel'in (6/809) esas numaralı sözlü soru önergesi okunmuş, soruyu cevaplandıracak bakan bulunmamış ve önerge üç birleşim içinde de cevaplandırılmadığından, İçtüzüğü'nün 98. maddesinin son fıkrası uyarınca yazılı soruya çevrilmiştir.

önergelerin yazılı soru önergesine çevrildiğinin Başbakanlığa veya ilgili bakanlığa bildirildiği tarih dikkate alınarak süre başlatılmaktadır. Ancak dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü sözlü soru önergesini cevaplandırmayan bakan ile yazılı soruya çevrilen önergeyi cevaplandıracak olan bakan aynı bakandır. Sorunun cevaplandırılmamasına prim vermek yerine denetimin işlerliğini sağlayıcı tedbirler almak yerinde bir uygulama olacaktır. Bu durumda sözlü soru önergesinin yazılı soruya çevrildiği tarih dikkate alınarak süre bu tarihten itibaren başlatılmalıdır. Çünkü önerge daha önce ilgili bakana gönderilmiş bulunmaktadır.

Üç birleşimde cevaplandırılmayan sözlü soru önergelerinin yazılı soruya çevrilerek gündemden çıkarılması ve soru sahibine beş dakikalık söz hakkı verilmesi kısmen yerinde bir düzenlemedir. Ancak soru sahibi milletvekiline tanınan söz hakkının o birleşimde veya sonraki birleşimde tanınmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Aksi takdirde böyle bir uygulama muhatap bakandan ziyade, son birleşimde bulunamayan soru sahibi milletvekiline müeyyide uygulamak anlamı taşır.

Aşağıdaki tabloda son üç yasama dönemine ait, Meclis Başkanlığına verilen ve yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergeleri gösterilmiştir.

Yazılı Soruya Çevrilen Sözlü Soru Önergeleri			
	20. Dönem	21. Dönem	22. Dönem (4'üncü Yasama Yılı Sonu)
Gelen	1261	1980	2475
Yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi	414	424	136

1996'daki İçtüzük değişikliğinden sonra getirilen bu uygulama oransal olarak en fazla 20. dönemde kendini göstermektedir. 22. dönemde çok fazla rastlanılmadığı ve cevaplandırılan önerge sayısının diğer dönemlere nazaran bariz şekilde arttığı görülmektedir.

Sözlü soru önergelerinin yazılı soruya çevrilmesi Genel Kurulda görüşülme sıklığı ile birebir ilintilidir. Eğer sözlü soru önergeleri her hafta görüşülürse sayı artacak, Genel Kurul kararıyla görüşülme ertelenirse bu sayı biraz azalacaktır. Ayrıca tek parti iktidarı, parlamentonun çalışma sürekliliği ve halka hesap verilebilirlik gibi etmenler bu oranı aşağıya çekmektedir.

Sözlü soru önergelerinin cevaplandırılmayışı çeşitli sebeplere dayanabilir. Bu sebeplerin bir kısmını aşağıdaki şekilde sayabiliriz;

- önerenin Genel Kurulda cevaplandırılması siyasi açıdan, iç veya dış güvenlik açısından uygun olmayabilir,
- cevabın hazırlanması soru önergelerinin cevaplanacağı üç birleşime yetişmeyebilir,
- teknik bir konu olması sebebiyle Genel Kurulda cevaplandırılmasının istenen neticeyi vermeyeceği düşünülebilir.³¹

Unutulmamalı ki sözlü soru önergeleri cevaplandırılma zorunluluğuna tabi değildir; veya öngörülen yaptırımın caydırıcılığı yoktur. Bu sebeple gerekçesiz olarak üç birleşimde de soru önergeleri cevaplandırılmayabilir. Zaten uygulamada herhangi bir gerekçe bildirilmemektedir.

1973 tarihli Millet Meclisi İçtüzüğü'nün ilk halinde,

“soru sahibi iki cevap gününde hazır bulunmazsa; izin, hastalık veya görev dışında özrü ne olursa olsun, soru düşer.”

hükmü yer almakta iken, 1996 tarihinde 424 sayılı Kararla yapılan değişiklik sonucunda, soru sahibinin Genel Kurulda bulunmaması, sorunun cevaplandırılmasını engellemeyecek hale getirilmiştir.³² İçtüzükte, soru sahibi milletvekilinin bulunmaması yerine muhatap bakanın bulunmaması durumuna sonuç bağlanmıştır. 1996 tarihli İçtüzük değişikliğinin alt komisyon görüşmelerinde komisyon üyeleri üç kez cevaplandırılmayan önergelerin yazılı soruya çevrilmesi konusundaki çekincelerini şu şekilde ifade etmişlerdir.³³

- İstanbul Milletvekili Ali Oğuz, üç birleşimde cevaplandırılmayan sözlü soruların gündemden kaldırılmasının doğru olmadığını, üç birleşimde de cevaplandırılmamasının sorumlusunun soru sahibi olmaması gerektiği ve bakanın mutlaka önergeyi cevaplandırması gerektiği, aksi bir durumun olması halinde, soru müessesesinin işlemez hale geleceğini ifade etmiş ve değişikliğe karşı çıkmıştır.
- Ankara Milletvekili Seyfi Oktay, böyle bir düzenlemenin denetimden kaçmak anlamına geleceğini, böyle bir düzenleme konulsa bile zorunlu cevap verilmesinin sağlanmasına yönelik düzenleme yapılarak, cevap verilmemesinin önüne geçilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Belirtilen çekincelerin yanı sıra düzenlemenin lehine tavrı sergileyen; Denizli Milletvekili Hasan Korkmazcan, bu düzenlemenin yerinde olduğunu

³¹ Sadece tablolardan oluşan bir cevap metninin Genel Kurulda cevaplandırılması sağlıklı sonuç doğurmayabilir.

³² TBMM İçtüzüğü madde 98/4.

³³ 1996 tarihli İçtüzük Değişikliği Anayasa Komisyonu Görüşmeleri (Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü arşivi)

ve asıl bu düzenleme ile sözlü soru önergelerine bir hayatiyet kazandırılacağını, çünkü bu yolla önergelerin hükümsüz kalması önlenerek, soru sahibine beş dakikalık söz hakkı verilmesinin önemli bir müeyyide olacağı görüşünü belirtmiştir.

Görüşmeler sonucunda parlamenter denetim mekanizmalarından olan soru kurumunun tam olarak işletilmesi yönünde kanaat sergilenmiş ve istenen sonucun sağlanabilmesi için siyasi müeyyidelerin uygulanarak etkin bir kurum yapılanması oluşturulmaya çalışılmıştır.

Sözlü soru önergelerinin yazılı soruya çevrilmesinin, istenen etkinliği tam olarak sağlayıp sağlayamayacağı önemli bir konudur. Yazılı soru önergesine çevrilen sözlü soru önergeleri bakımından düşünülmesi gereken önemli bir nokta da yazılı soru önergelerine cevap verilip verilmediğidir. Acaba yazılı soru önergeleri için mekanizma tam olarak işletilebilmekte midir ki sözlü soru önergeleri bu kanala yönlendirilmektedir. Bunu izah edebilmek için son altı dönemin yazılı soru önergelerindeki cevaplandırmayı oransal olarak ele almakta fayda vardır.

Aşağıdaki tabloda son altı yasama dönemine ait, Meclis Başkanlığına verilen ve cevaplanan yazılı soru önergeleri ile cevaplandırma oranı gösterilmiştir. (22. dönem devam ettiği için 1791 adet soru önergesi işlemde bulunmaktadır. Bu soru önergeleri çıkartılarak oran tespit edilmiştir. Ayrıca süresi içerisinde cevaplandırılmayıp gelen kağıtlarda ilan edilen 4346 adet yazılı soru önergesinin büyük bir kısmına sonradan cevap gönderilmesine rağmen bu cevaplar da oranlamada dikkate alınmamıştır.)³⁴

Yazılı Soru Önergelerinde Cevaplandırma						
	17. Dönem	18. Dönem	19. Dönem	20. Dönem	21. Dönem	22. Dönem (4. Yasama Yılı Sonu)
Gelen	2232	2202	7550	6950	8240	16177
Cevaplanan Yazılı soru önergesi	1737	1356	6619	4729	6697	9941
Cevaplandırma oranı %	77.8	61.5	87	68	81	69

³⁴ Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü Denetim Bürosu arşivi.

Yukarıdaki oranlamada da görüleceği üzere yazılı soru önermeleri zaten istenilen seviyede cevaplandırılmamaktadır. Bu durumda tam olarak işletilemeyen bir denetim yoluna yönlendirme yapmak aynı zamanda bu kurumu işlevsizleştirmek anlamı taşır.

Normal yazılı soru önermelerinin bile tam olarak cevaplandırılmadığı bir durumda yazılı soruya çevrilen sözlü soru önermelerinin cevaplandırılıp cevaplandırılmadığı konusu, önem arzetmektedir. Sözlü soru önermeleri için böyle bir düzenleme yapılmasındaki gerekçe belirtilirken önermelerin hükümsüz kalmasının önlenmesi, bu yola hayatiyet kazandırılacağı belirtilmiştir. Ancak düzenleme istenileni gerçekleştirilememiştir. Sonuç olarak, Genel Kurulda üç birleşimde cevaplandırılmayan sözlü soru önermeleri yazılı soruya çevrildikten sonra bile büyük ölçüde cevaplandırılmamaktadır.

7. Sözlü Soruya Yazılı Cevap

Parlamento hukuku gelişmekte olan bir hukuk dalıdır. Bu sebeple sürekli bir gelişim ve değişim seyri izlemektedir. Kaynaklarının sınırlı olması, işlenmemiş alanları ve ilk defa karşılaşılan durumların çokluğu bu hukuk dalında yasal düzenlemelere, teorik ve bilimsel çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Teamüller ise, parlamentoda en büyük kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sözlü soru önermeleri ile yazılı soru önermelerinin esas ayırıcı unsuru cevaplandırılış şeklidir. Sözlü soru önermeleri gündem sırasına göre ve mutlaka Genel Kurulda cevaplandırılır. İhtüzkte, sözlü soru önermelerinin cevaplandırılma şekli belirtilmiş ve bunun dışında herhangi bir usul öngörülmemiştir. Ancak uygulamada çok sık karşılaşılmakta olan bir durum da sözlü soruya yazılı cevap verilmesidir.

Meclis Başkanlığınca önermelerin muhataplarına sevkinden itibaren Başbakan veya ilgili bakan önermeye yazılı cevap verebilmektedir. Görüntü itibariyle bu durum, sözlü soru önermelerinin doğasına aykırı olsa da, yazılı cevap gönderilen sözlü soru önermelerinin Genel Kurulda cevaplandırılması sırasında, yazılı cevapların kürsüde tekrarlanması konuyu önemli kılmaktadır. Ayrıca parlamento çalışmalarında sözlü soruya yazılı cevap yönteminin uygulama kabiliyeti bulunduğu da görülmektedir.³⁵

³⁵ Genel Kurulun 4/1/2006 tarihli 48. birleşiminde, Maliye Bakanı sözlü soruları cevaplandırırken dört adet sözlü soruya yazılı cevap verildiğinden bahisle bu cevapla yetinmiştir. Başkanlık bu durum karşısında ilgili bakanı uyarınmıştır. Soru sahibi milletvekilleri de ek açıklama talebinde bu duruma itiraz etmemiştir.

Sözlü soru önergelerine yazılı cevap verildiğinde, bu cevaplar soru sahibi milletvekiline bir dilekçeyle beraber gönderilmektedir. Bu dilekçe, soru sahibine cevabı kabul ediyorsa gündemdeki soru önergesini geri almada kolaylık sağlamaya yöneliktir. Ancak soru sahibi önergesini geri almak zorunda değildir.

Soru önergesi sahibi milletvekili, sözlü soruya yazılı cevabı yeterli görerek kabul ediyorsa gündemdeki soru önergesini geri alabilir. Geri alınan soru önergelerine ait dilekçe okunmak suretiyle Genel Kurulun bilgisine sunulur ve gündemden çıkartılır. Gündemden çıkartılan önergelerin muhataplarına Başkanlıkça yazılı olarak bilgi verilir. Bu şekilde geri alınan sözlü soru önergeleri cevaplandırılmış sayılmaz.

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere; son döneme ait, cevaplanan sözlü soru önergeleri ile yazılı cevap gönderilen sözlü soru önergelerinin rakamsal dökümü gösterilmiştir. 22. dönem öncesinde konuyla ilgili ayrıntılı kayıtlar tutulmadığından sadece bu dönem gösterilmiştir.

Yazılı Cevap Gelen Soru Önergeleri	
22. Dönem (4'üncü Yasama Yılı Sonu)	
Gelen	2475
Cevaplanan	956
Yazılı cevap gelen	56

Görüleceği üzere, sözlü soru önergelerine yazılı cevap verilmesi istisna olmaktan çıkmış ve olağan olarak kullanılan bir usul görünümü kazanmıştır. Aksi örneklere rastlanmakla birlikte çoğunlukla muhatap bakanlıklarca verilen cevaplar önerge sahibi milletvekilince kabul edilmemekte ve soru önergeleri geri alınmamaktadır. Ancak yazılı olarak verilen cevap ile Genel Kurulda verilen sözlü cevabın aynı olması bu konuda yeni bir düzenleme yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Kanımızca sözlü sorulara yazılı cevap kabul edilmeli, bu cevap genel kurulun bilgisine sunulmak suretiyle aleniyet kazandırılmalı ve sözlü soru önergesi gündemde kalmaya devam etmelidir. Gündemdeki bu soru önergesinin sırası geldiğinde, yazılı cevap verildiği belirtilmeli (güncelliğini kaybetmiş ise güncellenmeli) ve sadece müphem kalmış noktalara yönelik kısa soru-cevap

yöntemi uygulanmalıdır. Yasama dönemi sonunda gündem sırası gelmediği için cevaplandırılmayan bu önergeler yazılı cevap verilmesi münasebetiyle cevaplandırılmış sayılmalıdır. Bu şekilde sözlü soruların doğasına aykırı bir durum oluşturulmuş olsa bile, soru önergelerinde bilgi edinme unsuru öne çıkartılarak katı bir şekilciliğin önüne geçilmiş olunacaktır. Böylece sözlü soruların etkinliği artırılmış olacaktır.

8. Sonuç ve Değerlendirme

Yasama organının hükümetten bilgi edinmesi ve onu denetlemesi anayasa ve içtüzükte gösterilen yöntemlerle olmaktadır. Parlamentonun bilgi edinme ve denetim yollarından olan soru, bir milletvekili tarafından işletilebilmesi sebebiyle çok sık kullanılan bir parlamenter denetim aracıdır. Soru kurumunu tam olarak izah edebilmek için ülkemiz uygulamasını görmek yararlı olacaktır.

Aşağıda son üç döneme ait sözlü soru önergelerine ait istatistikler yer almaktadır. 22. dönem 4. yasama yılı ile sınırlandırılmıştır. Bu verileri sınırlandırmanın amacı karşılaştırma yaparken daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmeye yöneliktir. Çünkü değerlendirmeye alınan diğer yasama dönemleri 5. takvim yılını bulamamıştır. Ayrıca 22. dönemde 5. yasama yılının halen devam ettiği dikkate alınrsa istatistikte yer alan rakamlar daha fazla olacaktır. (İstatistik TBMM Başkanından sözlü soruları da kapsamaktadır.)³⁶

Aşağıdaki istatistikte de görüleceği üzere sözlü soru önergeleri tam olarak cevaplandırılmamaktadır. Soru önergelerinin cevaplandırılmamasının ise hukuki olarak ciddi bir yaptırımı bulunmamaktadır. Cevaplandırılmamanın sonucu, siyasal bakış açısıyla hükümetin prestij kaybetmesidir. Özellikle 1924 Anayasası döneminde siyasal sorumluluk açısından gensoru kurumu işletilemediğinden, sözlü soru yöntemi en önemli muhalefet aracı olmuştur.³⁷

³⁶ İstatistikte yer alan kavramlar:

Gelen: Dönem içerisinde gelen ve işleme alınan önerge sayısını ifade eder.

Cevaplanan: Dönem içerisinde cevaplanan önerge sayısını ifade eder.

Geri alınan: Gündeme girdikten sonra soru sahibi milletvekili tarafından geri alınan önergeyi ifade eder.

Hükümsüz kalan: Dönem sona erdiğinde işlemden kaldırılan önergeleri ifade eder.

İşlemden kaldırılan: Milletvekilinin vefatı veya üyeliğin düşmesi vb. sebeplerle önergenin işlemde kaldırılmasını ifade eder.

Gelen Kağıtlara Alınıp İade Edilen: Esas numarası verildikten sonra içtüzüğe uygun olmadığı sebebiyle Başkanlıkça iade edilen önergeleri ifade eder.

Gündemde: Önergenin gündemde olduğunu belirtir.

İşlemden: Önergenin verilşinden itibaren gündeme gireceği aşamaya kadarki önergeleri ifade eder.

³⁷ Rahmi Kumaş, Parlamentonun Boyutları, İstanbul, 1985, s. 137.

Sözlü Soru Önergeleri			
	20. Dönem	21. Dönem	22. Dönem (4'üncü Yasama Yılı Sonu)
Gelen	1261	1980	2475 ³⁸
Cevaplanan	353	466	956
Geri alınan	185	278	267
Yazılı soruya çevrilen	414	424	136
Gündeme girmeden geri alınan	-	5	11
Hükümsüz kalan	309	758	-
İşlemden kaldırılan	-	30	-
Gelen kağıtlara alınıp iade edilen	-	19	10
Gündemde	-	-	346
İşlemden	-	-	749

Sözlü soru önergelerine yönelik yukarıdaki tablo incelendiğinde, bulunduğumuz 22. dönemde sözlü soru önergesi sayısal bakımdan diğer dönemlere nazaran bariz şekilde fazladır. Bunun sebepleri irdelendiğinde karşımıza bazı sonuçlar çıkmaktadır;

- Matbu form şeklinde hazırlanan soru önergelerinin de sayısal rakama etkisi çok fazladır. Yalnızca yerleşim adı ile iş, sorun veya proje adı değiştirilerek yüzlerce soru önergesi yöneltilmektedir.³⁹ Ayrıca bir konuyla ilgili olarak hazırlanan matbu form şeklindeki önergenin tüm bakanlıklara yöneltilmesi de soru sayısını artıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰ Bu gibi önergelere Başbakanlık veya ilgili bakanlık ya hiç cevap vermemekte veya tümüne birden tek bir cevap vermektedir. Bu tür yüzlerce soru önergesine hiç cevap verilmemesinin siyasi sakıncası hükümet açısından, soruların cevaplandırılma oranının düşmesidir.

³⁸ Uygulamada muhalefete mensup milletvekillerinin iktidar partisi milletvekillerine nazaran daha çok sözlü soru önergesi verdikleri görülmektedir. 22. dönemde, 30/9/2006 tarihi itibarıyla (4. yasama yılı sonu), 2475 adet sözlü soru önergesi verilmiştir. Bu sözlü soru önergelerinin, 81 adedi Adalet ve Kalkınma Partisi, 2231 adedi Cumhuriyet Halk Partisi, 29 adedi Anavatan Partisi, 127 adedi Doğru Yol Partisi, 4 adedi Sosyal Demokrat Halk Partisi ve 3 adedi bağımsız milletvekilleri tarafından verilmiştir. (Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü, Denetim Bürosu arşivi)

³⁹ TBMM 22. Dönem 4. yasama yılında, Ardahan Milletvekili Ensar Ögüt tarafından, bazı illerin köylerinin yol ve su sorunlarına ilişkin 734 adet sözlü soru önergesi verilmiştir. Bu önergelerin, ilçe ve köy adı değiştirilerek matbu form şeklinde hazırlandığı görülmektedir. (TBMM 22. dönem 4. yasama yılı, 30/6/2006 tarihli 171 numaralı gelen kağıtlar listesi)

⁴⁰ Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü Denetim Bürosu Arşivi.

- Soru önergelerinin esas amacı bilgi edinmedir. Ancak bilgi edinmeden ziyade hükümeti bunaltmaya, seçmenlere veya genel olarak kamuoyuna mesaj vermeye yönelik önergelerle de karşılaşmaktadır. Bu tür önergelerin cevabının verilip verilmeyeceği soru sahibi tarafından da önemli görülmeyebilir. Çünkü bu tür soru önergeleri TBMM Başkanlığına verilirken aynı zamanda basına da verilmekte ve bir ölçüde amaca ulaşılmaktadır.

Sözlü soruların Genel Kurulda cevaplanması ve bu süreçteki televizyon yayını da soruları esas amacından uzaklaşmasına hizmet edebilmektedir. Çünkü televizyon yayını ile birlikte sorulardaki bilgi edinme unsuru yerini propagandaya bırakabilmektedir. Soru kurumu, çok sık kullanılmasına rağmen sırf siyasi düşüncelerle veya hükümeti bunaltmaya yönelik olması münasebetiyle sağlıklı olarak işletilememektedir. Öyle ki bazı soruların cevabı sorunun içinde yer almakta veya soru sahibi için sorunun ifade tarzı, cevabından daha çok önem taşımaktadır.

Yukarıda belirtilen durumlar ve konu sınırı olmaması, her türlü konunun genel kurul gündeminde taşınmak istenmesi, sürekli erteleme yaparak güncellikten uzaklaşmak sözlü soru kurumunu işlevsizleştirmektedir.

Sözlü soru yolunun tam olarak işletilebilmesi amacıyla bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Öncelikle terim karmaşasına son verilerek, sözlü sorular deyimi “sözlü cevaplı sorular” şeklinde düzeltilmelidir. Sözlü soru önergelerinin konusu yazılı soru önergelerine göre daha dar tutularak popülist amaçlı, bilgi edinmeden ziyade hükümeti bunaltmaya yönelik her konuya ait soruların Genel Kurulda cevaplanmasının önüne geçilmelidir.

İçtüzük hükmüne bağlı kalarak haftanın en az iki gününün birer saatini, erteleme yapmadan denetime ayırmak parlamenter denetimi etkin kılacaktır. Denetimin etkin olduğu bir durumda parlamento da etkin olacaktır.

Soru bir bilgi edinme aracı olduğuna göre, sözlü soru önergelerine yazılı cevap kabul edilmeli, Genel Kurulun bilgisine sunulmak veya Tutanak Dergisinde yayınlanmak suretiyle bu cevaba aleniyet kazandırılmalıdır.

Sözlü soru önergelerine etkinlik kazandırabilmek için önergenin yazılı soruya çevrilmesi uygulaması ya kaldırılmalı ya da bu konuda değişiklik yapılmalıdır. Yapılması gerekenleri birkaç başlık altında sıralamak mümkündür: İlk olarak sözlü soru önergeleri üç birleşim içerisinde cevaplandırılmıyorsa aynı bakanlığa yöneltmek yerine Başbakanlığa yöneltmek yararlı sonuç doğurabilir. İkinci olarak bazı Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olan müzakereli sözlü soru

önergese benzer bir usul öngörülebilir. Müzakereli sözlü soru önergelerinin Genel Kurulda görüşülmesinin en büyük yararı tartışma zemini oluşturmaktır. Hükümet, siyasi parti grupları ve milletvekilleri tarafından yapılan açıklamalar sonucunda istenen sonuca ulaşılmış olacaktır. Üçüncü olarak Genel Kurulda üç kez okunduğu halde cevaplandırılmayan sözlü soru önergeleri konuyla bağlantılı ihtisas komisyonlarında belirlenen bir saatte görüşülebilir. Bu şekilde bir usulün öngörülmesi sözlü soru önergelerinin cevaplandırılma yüzdesini de artıracaktır.

Anayasal anlamda, kanun yapmak ne kadar önemli ise; parlamenter denetim de o kadar önemlidir. Denetim, yasama organının anayasal bir görevidir. Kanunlaşma sürecinin yoğunluğu denetimin aksamasına yol açmamalıdır.

Kaynakça

- BAKIRCI, Fahri, TBMM'nin Çalışma Yöntemi, İmge Yayınevi, Ankara, 2000.
- BOZKURT, Rauf/İBA, Şeref, 100 Soruda Parlamento: Türk Hukukunda Parlamento Hukukuna Giriş, 2. Baskı, Ankara, 2004.
- GÖZLER, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Ekin Yayınevi, 1.baskı,2000
- İBA, Şeref, Parlamenter Denetim Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği, Birinci Basım, Ankara, 1997.
- ÖZBUDUN, Ergun, Parlamenter Rejimde Parlatmentonun Hükümeti Murakebe Vasıtaları, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1962.
- ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara, Yetkin Yayınevi, 7. baskı,2003
- KUMAŞ, Rahmi, Parlatmentonun Boyutları, İstanbul, 1985.
- NEZİROĞLU, İrfan, "İspanya Parlatmentosunda Yasama Uygulamaları", Yasama Dergisi, S. 1, s. 129-141.
- PONTUL, Mehmet/YALÇIN, Bekir Sıtkı, Türk Parlatmento Hukukunda İkinci Meclisler,Cumhuriyet Senatosu Vakfı Yayınları,Ankara,1982
- TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, 10.baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2005
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergileri.
- TBMM Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü ve Denetim Bürosu Arşivi.
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Cilt 2, Ankara, 1998.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, TBMM Basımevi, Haziran, 2006.